

Eski Türklerde l Yakma

Geleneği

Toplumlarda l gömme adetleri tarih boyunca dine endeksli olarak yapılagelmiştir. Eski Türk topluluklarında da bu defin işlemleri yaşanılan coğrafyaya, bağlı olunan inanç sistemine ve hatta kişinin soylu olup olmadığına göre çoğu zaman değişmiştir.

Türk halklarının yaşadığı bölgelerde yakarak gömmeye ilişkin izler bulunmaktadır. Özellikle Asya Hunları'ndan sonraki dönemlerde ölenlerin atları ve kişisel eşyaları ile yakılması bilinen bir uygulamadır. Yakma, cesetlerle ilgilenme işleminin çok eski dönemlerden günümüze kadar gelen ikinci önemli

türüdür. Yakma işlemi insanların bilincinde toprağa gömmenin bir çeşit rakibidir. Cesetlerin yakılması ayini en eski Türklerden bu yana bilinmekteydi. Çin kaynakları Türk soyluları ile bağlantılı olarak konu hakkında bilgi vermektedir. Her halükarda definin onurlu bir biçimidir ve elbette halkın tamamını değil, sadece üst sınıfı kapsamaktır. Yalnızca olağandışı cesetlerin bu muameleyi gördükleri konusunda kuşku yoktur. Bu biçim neredeyse günümüze kadar korunmuştur, çünkü bugün bile Tuva'nın bazı bölgelerinde lamaların cesetleri yakılmaktadır. Bu konunun önemli bir arkeolojik bakış açısı vardır. Eski Türk soylularının kurganlarında külden başka bir şey bulunmadığı çok eskiden beri tespit edilmişti. Talaş kaynak bölgesinde ve Çu Havzası'nda kurganların yanı sıra yanmamış tuğlalardan yapılmış kubbeli mezar yerlerine de rastlanmıştır. Diğer taraftan mezar kazıcıları cesetlerinin de bulunduğu taş kurgan yığınları eski Türklere dayandırılmaktadır. Cesedin yakıldığı, arkasından da kalan kemiklerin gömüldüğü varsayılmaktadır.

Göktürklerde ölü yakma geleneği büyük olasılıkla Budizmin etkileri sonucu ortaya çıkmış bir durumdur. Kaynaklarda

yazılanlara bakılacak olursa Göktürklerde naaş tüm mal varlığı ve atıyla birlikte yakılır, külü sonradan mezara konulurdu. Çin kaynakları Şapolyo'nun 582 yılında Çin'e yaptığı seferde, Çeupan mahallinde, Türklerle Çinliler arasında durmaksızın üç gün üç gece savaş yapıldığını ve Türklerin savaş alanından çekilmelerinden önce ölülerini yaktıkları bildiriyor. Yine aynı kaynaklardan MS 630 yılında Göktürklerin ölülerini yakmak yerine tekrar gömmeye başlamalarına Çin imparatorunun oldukça içerlemiş olduğu huzuruna çıkan Göktürk elçisine söylediklerinden anlaşılıyor: "Artık ölülerinizi yakmıyor ve yalnızca gömüyorsunuz." Çinlilerin elinde tutsak iken 634 yılında Göktürk Hakanı İl Kağan öldüğünde Türkler kendi adet ve töreleri uyarınca, onun na'sını Pa Suyu'nun doğusunda ateşe verdiler; ardından toprağa defnettiler.

Kül Mezarları

Ölülerin yakılması işlemi Uygurlarda da yaygındı. Rubruk, "onların cesetlerini eski geleneklere uygun şekilde yaktıklarını ve küllerini bir piramidin tepesinde sakladıklarını" not

etmektedir. Rubruk piramitlerden bahsederken büyük olasılıkla kupaları kastetmektedir. Ölüler yakıldıktan sonra ilkbahar veya sonbaharda mezara gömülür, “kül mezarı” olarak adlandırabileceğimiz bu mezarın üzerine ise bir tapınak ya da anıt dikilerek üzerine ölenin yaşarken yaptığı savaşlara ilişkin tasvirler işlenir, ağıtlar yazılırdı. Rubruk’un bu savına karşın Uygurlarda yakarak defnetmenin esasen münferit ya da geleneksel olup olmadığı konusunda tereddütler mevcuttur.

Ölülerle ilgilenmenin bir biçimi olan toprağa gömme ve yakma geleneğinin T’u-küeler tarafından bilindiği ve onların doğrudan selefleri olarak bozkırların efendisi Uygurlar tarafından sürdürüldüğü daha olasıdır. Doğrusu bu olayın tam olarak açıklığa kavuşturulması günümüze kadar mümkün olmamıştır. Arkeolojik açıdan durum pek de iç açıcı değildir; eski Uygurlar tarafından ikamet edilmiş olan bu bölgeler bugün Rusya, Moğolistan ve Çin olmak üzere üç ülkeye dağılmıştır ve bu ülkelerdeki durum araştırmaya fazla elvermemektedir.

Uygurlar homojen bir halk değildir. Dokuz farklı boydan oluşan siyasi bir konfederasyon olmaları nedeniyle, tarihi etnografik açıdan gelenek ve görenekleriyle ilgili soruların yanıtlanması güçtür. Yakarak defnetmek de dahil olmak üzere defin gelenekleriyle ilgili olarak tek tek boyların kendi geleneklerine sahip oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bu Uygur boylarından biri Çin kaynaklarında P'u-ku (Bugut) olarak adlandırılmaktadır. Bu kaynaklar, 30.000 çadırdan oluşan ve 10.000 asker çıkarabilen Bugut boyunun lideri ve siyasi bir şahsiyet olan Pu-ku Huai-en'in, önceleri Çin Tang Hanedanı'na sadık bir şekilde hizmet verdiğini, ancak daha sonra onlara komplo kurduğunu yazarlar. Ölümünden sonra cesedi yakılmış ve kalıntıları gömülmüştür.

Çin yıllıklarından biri olan Ts'e-fu yüan-kuei'de "Gobi Çölü'nün kuzeyinde" yaşamış olan halkların ölü gömme ayinleri anlatılmakta ve ölünün yaşarken kullandığı atı ve diğer eşyalarıyla birlikte bedeninin yakıldığı, bu işlem için uygun bir günün seçildiği iddia edilmektedir. Uygurların ataları olan Kao-She'lerde, Uki Hanedanlığı döneminde (386-534) bedeninin

oturur şekilde gömüldüğü özel bir defin biçiminin egemen olduğuna dikkat çeker.

T'u-küelerin, ceset yakma geleneğini Tuvalıların töresinde buldukları varsayılır. Ayrıca bölgede Uygurların ve Yenisey Kırgızlarının da yaşadıklarına dair bir dizi değerli bilgi bulunmaktadır. Böylelikle hem Hun, hem de Uygur ve Kırgız döneminde (9. yüzyıldan 10. yüzyıla kadar) yakarak defnetmenin izleri kanıtlanmıştır.

J. Kon, zengin memurların ve lamaların cesetlerinin mezar eşyalarıyla birlikte yakıldığını ve sonrasında küllerinin kalıntılarla birlikte gömüldüğünü çok önceden tespit etmişti. Ondan önce de N. F. Katanov bu konuyla ilgili açıklamalarda bulunmuş ve Tarbagatay bölgesi Urayhaylarının (Moğolistan'da yaşayan Türkler) üç "kemiğe" ayrılmış olduklarını ifade etmiştir: "kara kemikler (sıradan halk), ara kemikler (varlıklılar ve memurlar), ak kemikler (ruhaniler ve kadınlar). Birinci grupta yer alanlar bozkıra terk edilirler, ikinci gruptakiler gömülürler, üçüncü gruptakiler ise yakılırlar. Bir lama (Budizm'de bir unvan)

öldüğünde diğer lamalar onu pamuğa sararlar, kendir yağı ile yağlarlar ve yakarlar. Ancak sadece en tanınmış olanlar yakılır. Büyük lamaların külleri toplanır, suyla inceltir ve tanrı heykelleri (Burhanlar) biçimi verilen balçık haline getirilir.

Ölü Yakma Geleneğini En Çok Kırgızlar Uygulamıştı

Eski Türk toplulukları içinde ölülerin yakılması işlemini en çok uygulayan Kırgızlar olmuştur. Çünkü Kırgızlar Şamanizmin bir sonucu olarak ateşin saflığına, temizleyici özelliği olduğuna ve ölüleri yakarak onları bu dünyadaki günahlarından arındırabileceklerine inanıyordu. Kırgızlarda bir kişi yaşamını yitirdiğinde matemin göstergesi olarak yüzünü yırtmak ya da kesmek gibi gelenekler bulunmaz. Ölen kişilerin etrafında toplanılarak ağlanır, ardından ceset yakılır. Bir yıl sonra

kemikler toplanarak üzerinden atlanır ve ölünün yapılan mezara gömülmesinin ardından ağlamalar son bulurdu.

Tuva'da, Kırgız dönemine (9-10. yüzyıllar arası) ait organların altında, yakarak definle ilgili kül ve yakılan gereçlerin kalıntıları bulunmuştur. Bu geleneğin izleri Yenisey'de Çaa-Tas kazılarında 6. ve 8. yüzyıldan kalma bir grup Kırgız kurganında keşfedilmiştir. Bu kurganların taş yığınlarının altındaki tabanında kömür kalıntılarından, küllerden ve diğer kalıntılardan arındırılmış, yanmış küçük kemik yığınlarının bulunduğu mezar çukurları ortaya çıkarılmıştır.

Bugünkü Tuva'da Cengiz Han dönemine ait yakarak definlere ilişkin anlatılar mevcuttur, önce cesetler, daha sonra da mezar hediyeleri yakılmış ve küller taşların altına gömülmüş olmalıdır. Cungar hükümrانlığı (8. yüzyıl) altında Tuvalıların yaşamlarını tasvir eden anlatılarda cesetlerin yakılması konusunda bilgi verilmektedir.

Tuna Bulgarları'nda ceset yakılması konusuna ilişkin kapsamlı ve ilginç materyaller Bulgaristan'da yürütölmüş olan kazı

alışmalarında ortaya çıkmıştır. Çok sayıda yakarak defnetmeye ilişkin rapor, Z. Vyzarova ve diğerkleri tarafından yürütölen kazıların sonuçlarına dayanır.

Acaba bedenın yakılmasına dair ön süreçler nasıl işlemektedir?

Bu konuyla ilgili eski araştırmalar yeterli değildir. Kazılarda yapılan araştırmalar tüm ayrıntıları ortaya sermez. G. G.

Gulbina'nın hazırlamış olduğu Sarı Uygurlarda yakarak gömmeye ilişkin bir tasvire şans eseri ulaşılmıştır. Doğru ve eksiksiz olduğu kabul edilen bu tasvir şöyledir:

Ölene ait olan bir arazi üzerine ortadan birbirini kesen iki mezar kazılır. Bu düzenlemenin amacı, odun yığınının ve yanıcı maddelerin körüklenmesini sağlamaktır. Bu amaçla ağaç kütükleri, odun parçaları ve koyun gübresi kullanılır. Kütükler birbirine çapraz olarak ve mezarlar da ortada kalacak şekilde kare olarak dizilir. Hiçbir şekilde düzensiz dizilmezler: biri mezarlara doğru dikey konulurken, diğerkleri yanlardan, yığının ortasına doğru yerleştirilir. Odun yığını genel olarak önceden hazırlanır; yakma işlemi ağırlıklı olarak akşam ya da gece

gerçekleştirilir. Ceset getirildikten sonra odun yığınının üzerine konulur. Odun yığınının üzerinde yatan ölünün bedeni, ayakları ve başı sık dizilmiş kütüklere gelecek şekilde, gevşek dizilmiş odunların üzerinde sırt üstü yatar. Başı güneye dönüktür. Ceset odun yığının üzerine konulur konulmaz ateşi yakmakla görevlendirilmiş (bazen ölenin en yakın akrabasıdır) erkek, mezarlara çıra koymak suretiyle ateşi alttan tutuşturur. Bu arada şunları söyler: “Ateşten korkma! Ateşten kaçma!” Odun yığını yandığında şölende yer alan katılımcılar ölünün üzerine şarap serperler ve ekmek atarlar. Kütüklerin orta kısmı kenardaki dala sıralanmış kütüklerden daha hızlı yandığı için ölü yavaşça mezarın içine çöker. Dışarıda bulunan odun ortaya doğru itilmek suretiyle yakma materyalinin yanmasındaki dengesizlik düzenlenebilir. Her şey yandıktan sonra katılımcılar ellerini yıkarlar ve getirmiş oldukları etten bir parça yerler. Odun yığınını tutuşturmuş olan kişi yanmış kalıntılara dönük bir şekilde şöyle konuşur: “Ateşten korkmadan, sudan korkmadan, yanına bir şey almadan oraya git.

Sarı Uygurlar cesedin yakılmasının ardından üç yıl süreyle yas tutarlardı. Yakma işlemi de ölümün hemen ardından değil, yaklaşık 3-7 gün arası bir süre sonra gerçekleşirdi.

Diğer Türk halklarında ve başka yerlerde, ceset yakmanın bu biçiminin farklı zamanlarda uygulanıp uygulanmadığı bilinmemektedir. Farklı yerel kabile gelenekleri, ayrıca bozkır kültür topluluklarının ataleti düşünüldüğünde, pek çok durumda bu biçimin geçerli olduğu kabul edilebilir.

Tarih içinde biraz daha geriye gidildiğinde, ceset yakma işleminin Peçeneklere dayandırılmış olduğu bir kez daha hatırlanmalıdır. Ebu'l Fida belgelerine göre: “Türk ırkından bir halk olan Peçenekler, kendi ölümlerini yaktıkları gibi, kendi iktidarları altına düşen yabancıları da yakarlar.” Genel olarak bu halkın sadece sıradan insanları gömdükleri, liderlerinin ve soylularının bedenlerini yaktıkları düşünülmektedir. Bu konu sıklıkla tartışılmış, ancak ikna edici bir sonuca varılamamıştır.